

Anna Reitan, 3ST3

Historisk person, 19.02.2023

Eit liv i skiftande tider og stor utvikling

Jonas Andersen Reitan

25.11.1894 – 15.10.1987

Innholdsliste

1. Innleiing	3
1.1 Kjeldebruk	3
2. Hovuddel	4
2.1 Oppveksten og «Den nye arbeidsdagen»	4
2.2 Jernbaneutbygging opnar for nye moglegheiter. Arbeidsløyse, streikar og lockout i industrien	8
2.3 Arbeidarpartiet; frå allmenn røysterett for kvinner, 8-timars dag og krisepolitikk	13
2.4 Industrien under krigen på Killingdal og i resten av Noreg	14
2.5 Nye oppfinningar, eksportindustri og tilbakegang i norsk gruvedrift	16
3. Konklusjon	18
4. Kjelder:	20

1. Innleiing

I denne oppgåva skal eg undersøkje ein person frå fortida i mi eiga slekt i eit historiefageleg perspektiv. Personen eg valte å skrive om er min oldefar, Jonas Andersen Reitan, som levde frå slutten av 1800-talet mot slutten av 1900-talet, og som store delar av livet arbeidde i industrien i Noreg, i tillegg til gardsdrift som attåttnæring. Denne perioda opplevde det norske samfunnet eit industrielt gjennomombrot, ei industrireising og etterkvart nedgang i gruvedrifta. Men det var òg harde tider for Noreg, verda og arbeidarklassen. Med utgangspunkt i dette er problemstillinga for oppgåva: **«Korleis påverka industrialiseringa i Noreg under oldefars si tid livet til oldefar og resten av det norske samfunnet?»**

For å svare på problemstillinga har eg teke utgangspunkt i SPØKTID-modellen med hovudfokus på sosiale forhold, politiske forhold, økonomiske forhold, teknologiske forhold og demografiske forhold.

1.1 Kjeldebruk

Den biografiske delen av oppgåva baserer seg i stor grad på ei munnleg gjenforteljing om min oldefar Jonas Andersen Reitan, gjennom sonen, Anders Jonassen Reitan, min bessfar. Dette er dermed primærkjeldene eg nyttar. Men sidan munnlege gjenforteljingar kan avvike noko frå røynda ved at noko av informasjon kan vere subjektiv, har eg forsøkt så godt som mogleg å ha eit kritisk blikk. Ei skriftleg sekundærkjelde eg har nytta om personen, er *Ålen og Ålbyggen gard og slekt* av Aud Mikkelsen Tretvik. Lokalhistoria frå Ålen og Trøndelag, heimstaden til Jonas, har min bessfar og far fortalt til meg.

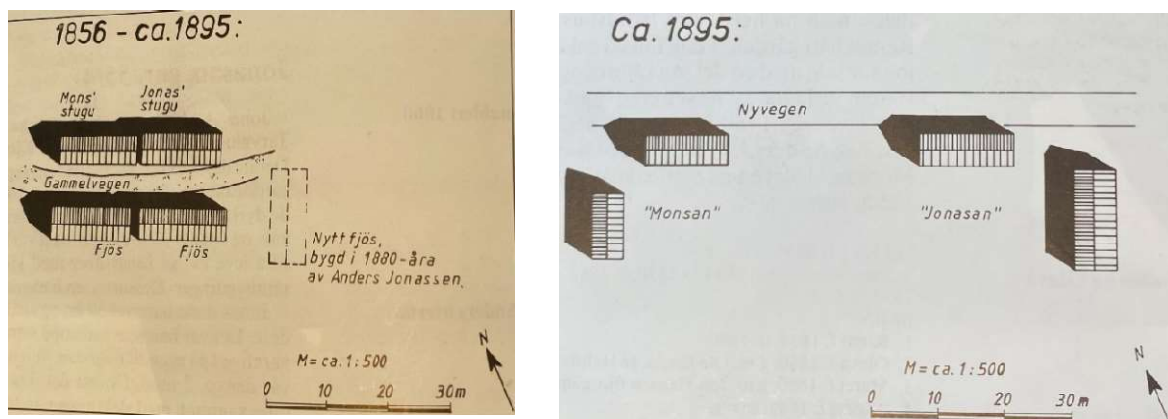
2. Hovuddel

2.1 Oppveksten og «Den nye arbeidsdagen»

Jonas Andersen Reitan, f. 25.11.1894, d. 15.10.1987, vart fødd og oppvaksen på garden Jonasan Reitan, i fjellbygda Ålen (i dag Holtålen kommune etter samanslåinga mellom Haltdalen -og Ålen kommune i 1972) (SNL/Haugen, 2022). Garden har gardsnummer 55 og bruksnummer 4. På garden budde familien Reitan, på fem, bestående av Anders Jonassen (far), Gjertrud Ellingsdotter (mor), og dei tre borna Olava, Gjertrud og den yngste av dei, Jonas. I tillegg budde bestemora, Olava Olsdotter Reitan på garden, og ein gut familien tok til seg frå nabogarden. Mora til naboguten og naboguten hadde kome tilbake frå Amerika. Mora var ikkje i stand til å ta vare på han, då ho truleg var mykje sengeliggande. Slik hadde det seg at familien tok til seg guten. Det var ikkje uvanleg på denne tida at grannane hjelpde kvarandre.

Garden var eit småbruk med 4-5 kyr, nokre sauer, geiter, høner og ein potetåker. Nokre år kunne det òg vere ein byggåker. Dette gjor at dei var sjølvforsynte. Under er to skisser frå garden på to ulike tidspunkt i historia. I starten var dette bruket og grannebruket éin gard. Etter kvart vart garden delt mellom to brør, slik som ein ser på den første skissa, som illustrerer korleis gardstunet såg ut 1856-ca.1895. Våningshusa, av typen trøndelån, og fjøsa ligg på rekke, noko som vert kalla for eit rekketun. Bilete ved sidan er ei skisse som viser korleis gardstunet såg ut ca.1895, der husa og fjøsa vendt rettvinkla frå kvarandre, og dannar eit opent firkanttun. Då dette skjedde var Jonas rundt 1 år gamal. Våningshuset på Jonasan er det einaste av dei store bygga som vart ståande. Låna er på denne tida om lag 15 m lang og om lag 6 m brei. Fjellbygdene i Trøndelag hadde tradisjonar med både rekketun og klyngetun, og kombinasjonar av dette, før det vart meir og meir vanleg med firkanttun. Utviklinga frå rekketun og klyngetun til firkanttun var ein konsekvens av at folket følgde trendane, som då var firkanttun og større fjøs med samla funksjonar, når ein uansett måtte bygge nye hus og

fjøs.

Figur 1: Jonas'stugu kalla opp etter bestefar til Jonas. Bilete viser ei skisse av busetnaden i Monsan og Jonasan frå 1856 til ca. 1895 etter eigarens skisse. Teikning: Heidi Jensen. Figur henta frå boka «Ålen og Ålbyggen» s.548 og 549.

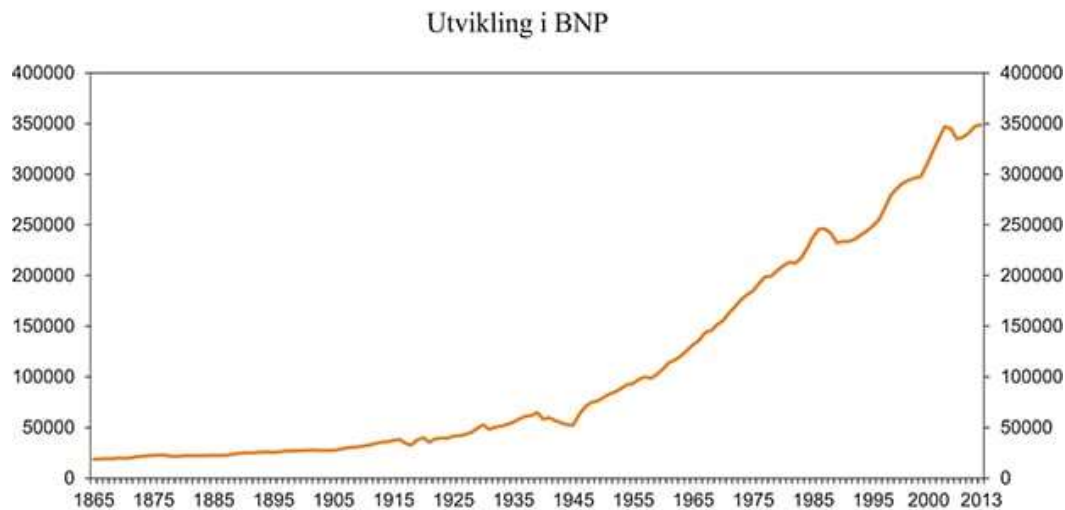
Far til Jonas arbeidde først som gruvearbeidar, før han seinare vart arbeidsleiar på kaia Folldals verk i Ilsvika i Trondheim. Mor til Jonas var ofte med til Trondheim der ho var husmor for det huset dei hadde kjøpt seg i Trondheim, då det var for **longt** å skulle reise att og fram til Reitan. I mellomtida, då faren og mora var i Trondheim, styrte bestemora, systrene og Jonas garden. Sidan foreldra var i byen, måtte barna jobbe hardt for å få alt til å gå rundt med tanke på at barna i tillegg gjekk på skule i bygda. Jonas var flink på skulen, og han skulle ha vore særleg interressert og glad i å lese alt mogleg, og har lese mange bøker også i sine seinare år. Sidan far og mor hans budde delevis i Trondheim, vart det sagt at etter at han vart konfirmert, kunne han få gå middelskule der. Jonas takka nei til dette, då han heller ville arbeide. Men kanskje handla det eigentleg om at han ikkje ville bruke opp sparepengane til foreldra? Å ikkje gå vegen vidare med utdanning, er noko han i ettertid skal ha angra på heile livet ifølgje min bestefar, Jonas sin son, og oppmoda difor sonen sin sterkt til at om han fekk sjansen til utdanning, så skulle han gjere nettopp dette. Slik hadde det seg at etter at Jonas vart konfirmert og var ferdig på folkeskule, var han rekna som full arbeidskar og starta å jobbe i Trondheim som arbeiskar ved kiseksportkaia der faren arbeidde. Kor mange dagar, og når han var på utskipingskaia, var avhengig av når skipa kom. Nokre gongar kunne det ta fleire dagar mellom eit skip la til kai til det neste, og då kunne han fare heim for å hjelpe til med garden. Det var ikkje mogleg for Jonas å kun arbeide på garden, han måtte òg ha eige arbeid, sidan

garden ikkje var stor nok til at dei kunne leve av kun gardsdrift.

*Figur 2 Killingdal gruver sitt utskipingsanlegg i Illsvika. Foto: Schröder. Bilete henta frå: DigitaltMuseum.
<https://digitaltmuseum.no/0210110487691/killingdal-gruver-sitt-utskipingsanlegg-i-illsvika>*

«Den nye arbeidsdagen» var ei oppgangstid i norsk økonomi i perioda etter unionsoppløysninga med Sverige i 1905. Kanskje **gjør** nettopp denne oppgangsperioda i Noreg at Jonas såg for seg at eit liv innanfor industrien som arbeidar ville vere det beste? I denne perioda vart fleire nasjonale selskap grunnlagde, blant anna Norsk Hydro. I tillegg vaks det fram offentlege verksamheiter som bank og telegraf, som vart arbeidsplass for ei ny og aukande middelklasse. Det norske samfunnet endra seg innanfor økonomisk styre, bebyggelse og klasser. Klassene i landet var hovudsakeleg delt i to; ei embetsklasse og ei bondeklasse, men etter kvart oppstod det to nye klasser; ei middelklasse og ei arbeidarklasse (DigitaltMuseum, 2014). Det er denne tida frå 1905 til 1920 som blir rekna som gjennombrøtet for norsk industrialisering (Dørum, 2023). Fossekraft eller elektrisitet var viktig for dette gjennombrøtet. Garden til Jonas fekk elektrisk straum veldig tidleg grunna nærleiken til kraftverket som gruveselskapet bygde. BNP auka med 60 prosent, og av heile den vestlege delen av Europa, var Noreg frå 1905-1920 leiande på BNP-vekst. Den økonomiske veksten i Noreg tilsvarte den økonomiske veksten i USA.

Figur 3 BNP utenom oljevirkksomheit per innbyggjar. Grafen er så og seie ei rett line fram til 1905, då BNP per innbyggjar byrjar å auke. Figur henta frå: Regjeringen.no.. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/Meld-St-1-20142015/id2005410/?ch=5>

Slik som i alle dei andre andre industrialiserte landa, førte den industrielle revolusjonen i Noreg til urbanisering og danning sentrum frå periferi. I forhold til dei fleste vest-europeiske landa var Noreg lite urbanisert (Chr.Hansen & Holt-Jensen, 1982, s. 296). Dei fleste var bønder og levde på landsbygdene, men med industrialiseringa oppstod det moglegheiter for folk å få seg arbeid på industrien og andre arbeidsplassar i byen, slik som til dømes oldefar, som fekk arbeid inne i byen. Moglegheitene oppstod sidan industrien var avhengig av arbeidskraft for å kunne drivast. Industrialiseringa fekk konsekvensar for jordbruket, ved at industrien trengde grunn, og å byggje i åkarane var lettvinnt. Industrien tok etter kvart over den norske økonomien.

2.2 Jernbaneutbygging opnar for nye moglegheiter.

Arbeidsløyse, streikar og lockout i industrien

Jonas held fram med å jobbe i Trondheim. Nokre år seinare vart han teken ut til militærtenesta. Straks etter militærtenesta byrja han i 1915 å arbeide som stasjonsbetjent ved jernbana på Reitan stasjon på Rørosbana i 6 år, før han vidare gjekk over til å arbeide på Hjerkin stasjon på Dovrebana ved opninga i 1921. Utbygginga av jernbanene skapte nye moglegheiter for kommunikasjon, transport, utdanning, arbeid og ikkje minst handel. Det førte òg til urbanisering. Jonas sjølv tok toget frå og til byen.

Då Jonas jobba på Dovrebana fekk han eit stort tilbod. Han fekk tilbod om å jobbe på jernbaneskulen i Oslo, og etterkvart bli utdanna telegrafist. Då var det forutsett at han måtte arbeide i Oslo, grunna at det ikkje var nokon ledige stillingar i Trondheim distrikt. Dette takka han nei til, då han synest dette vart for langt vekke i frå heimgarden der mora og faren budde. Han var avhengig av å kunne hjelpe mora og faren med garden heime når dei trengde hjelpa hans.

For å kunne hjelpe foreldra med garden heime samtidig som han arbeidde, fekk han seg arbeid på gruvene i områda. Til å starte med, rundt 1920-åra, arbeidde han på gruva i Folldal, nokre timar i frå heimgarden. Der arbeidde han om lag eit år. Folldal gruve blei starta opp att for andre gong i 1906, under «den nye arbeidsdagen», med engelsk kapital (Bagle, et al., 2008). Utviklinga gjekk veldig raskt føre seg då det engelske selskapet tok over. Blant anna vart elektrisk kraft og moderne

Figur 4 Jonas (nedst i venstre hjørne) i militærteneste på Værnes i Stjørdal, med nokre kameratar frå grenda og tenestekameratar. Foto: privat

Figur 5 Barn på Folldal gruve som sorterer kisen. Bilete henta frå: Aftenposten. <https://www.aftenposten.no/historie/i/Epl1Pl/flere-tusen-barn-ble-satt-i-arbeid-for-aa-bygge-norge-de-ynge-vaere-fem-aar>

driftsmetodar teke i bruk. «Folldal var imidlertid ikke noe harmonisk samfunn. Få steder stakk klassemotsetningene dypere enn her, og driften ble stadig avbrutt av lange og bitre streiker. Den mest kjente varte fra 1929 til 1931» (Bagle, et al., 2008). Barnearbeid var ikkje uvanleg.

Deretter fekk han seg arbeid på Killingdal gruve, den næraste gruva til heimgarden, i fjella oppfor setervollen deira. Dette var praktisk då det gjor at han kunne hjelpe til heime då han ikkje måtte arbeide på gruva. Gruva var ei av dei største i Rørosfeltet, og var ein kisforekomst med innslag 900 meter over havet. Bergdrifta her byrja allereie i år 1764, 130 år før Jonas si tid. På gruva jobba Jonas som minerar. Arbeidet var i høg grad risikofyllt. Sjansen for ulykker, anten å sprengje av seg kroppsdelar, eller å bli treft av store steinar, var stor. Eit britisk selskap tok etter kvart over gruva i 1895 og styrte henne i 50 år vidare.

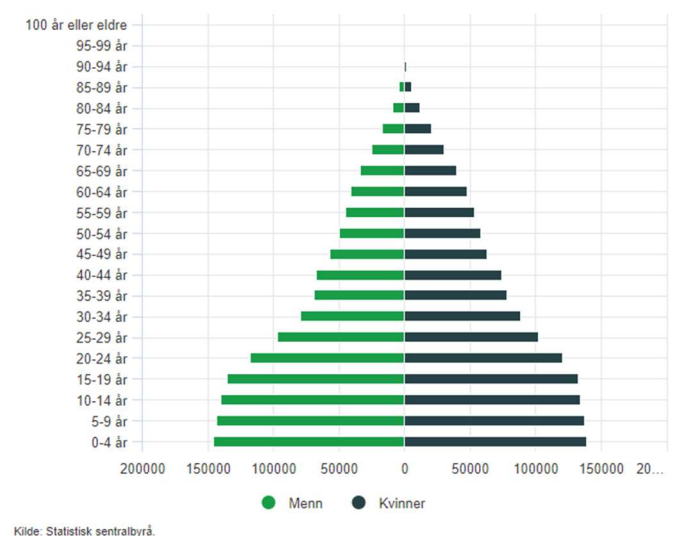

Figur 6 Arbeidarar ved oppredningsverket ved Killingdal gruver, foto frå ein gong mellom 1896 og 1921. (Ukjent fotograf). https://snl.no/Killingdal_grube

Arbeidsvilkåra for industriarbeidarane var ikkje noko å skryte av. Arbeidsdagane var lange og kunne vere på rundt 12 timar. På fabrikkane og gruvene var det stor risiko for ulykker, og på den tida hadde arbeidarane heller ikkje uføretrygd. Lønningane var lave og arbeidsforholda dårlege, og det skapte stor misnøye blant arbeidarklassen. I heile Noreg leidde denne misnøya til uro og streikar og arbeidarane kjempa for politisk innverknad, for høgare løn og betre arbeidsforhold. Streikane kunne variere alt i frå dagar til månadar og av og til år, slik som til dømes streiken på Follidal. «Arbeidernes Faglige Landsorganisasjon (AFL)», grunnlagd i 1899, vaks seg større i åra etter 1905. I 1920 hadde organisasjonen allereie 140 000 medlem, og var dermed ei av dei største organisasjonane i landet. I 1915 fekk «Det norske Arbeidarparti (DNA)» ein 1/3 av alle veljarane i landet (Furre, 1999).

Jonas var blant ein av dei som stemde Arbeidarpartiet då han fekk stemme. Det var der fagrørslene og partia sto sterkast, at det oftare var streikar. Dei kunne stå sterke enkelte stader enn andre, fordi arbeidsforholda og lønnene kunne variere frå stad til stad kor dårlege dei var. Ein av streikane som førte til eit kjent slag, var ved Menstad.

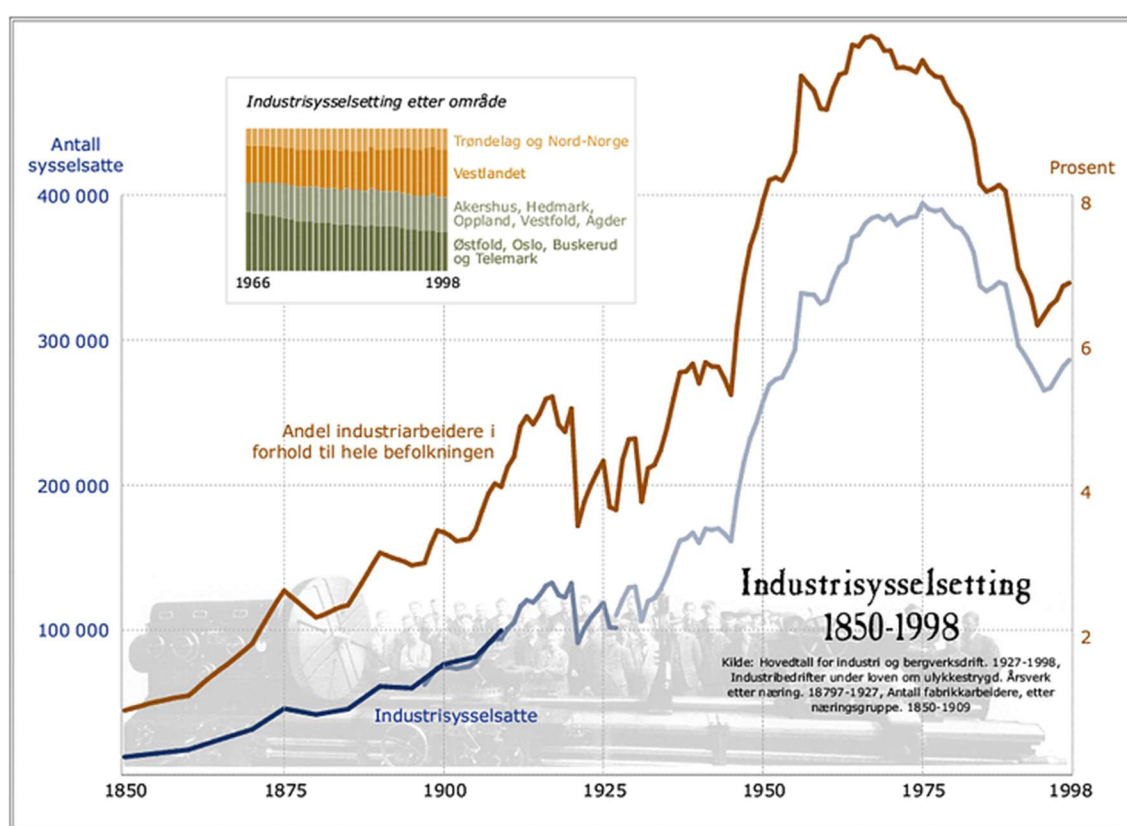
Figur 2. Befolkningspyramide 1920

Menstadslaget kom som følgje av den største arbeidskonflikta i norsk historie. Den nasjonale konflikta oppstod som eit resultat av sterke og spente forhold mellom fagrørsla og arbeidsgjevarane, som vil seie Landsorganisasjonen og Arbeidsgiverforeningen. Dette hadde bakgrunn i det store børskraket på Wall Street i USA i 1929, som førte til ei økonomisk krise internasjonalt dei komande åra. I USA vart mange i industrien arbeidsledige. På grunn av at aksjane nesten halverte seg i verdi, og stor inflasjon, tapte folk sparepengane sine. Industrien stoppa opp som når både føretak og folk måtte spare pengar i staden for å kjøpe produkt frå industrien. Dermed stagnerte industrien og økonomien fall vidare.

Figur 7 Befolkningspyramide frå 1920. Det vert fødd fleire menn enn kvinner, men menn dør generelt tidlegare. Noko av dette kan forklarast at det var fleire menn som mista liva sine på industrien, blant anna på gruvene. Figur henta frå: SSB, <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/slik-ser-befolkningen-i-norge-ut>

Berre ni år før krakket, dvs. 1920, oppstod det store problem i norsk industri, og varte i ti år. Ei periode med økonomisk tilbakegang i heile verda, offentlege økonomiske tiltak og misnøye blant arbeidarane førte til at industrien kunne sjå ut til å stagnere. Året 1921 var eit utfordrande år for industrien. Lagerprisane minka med 22 prosent, det var mindre eksport og produksjonen vart 30 % lågare. Året før hadde industrisyssette vore på 132 000, medan no var talet 91 000, noko som tilsvarer ein nedgang på 30% -og tilsvarande mange titusnar som mista jobben. (Furre, Industri i store vanskar, 1999). Det var krise i industrien.

Figur 8 Industrisyssette frå 1850-1998. Talet industriarbeidarar aukar stort frå ca.1905 til ca.1920. Mange står arbeidsledige rundt år 1920. Talet på arbeidsledige held seg ganske lågt i «Dei harde trettiåra». Figur henta frå: SSB. <https://www.ssb.no/a/histstat/artikler/fig-2000-12-06-01.gif>

Så kom konsekvensane av krakket til Noreg. I Noreg er perioda kjend som «Dei harde trettiåra». «Den verste månaden gjekk 40% av dei fagorganiserte ledige, og produksjonen fall med 25 % i 1931.» (Furre, Arbeidarrørsla - den nye samfunnsmakta, 1999, s. 54). Det året var det mykje lockout og over 80 000 i konflikt på det høgste. Dei sosialistiske partia og

arbeidarrørsla var påverka av radikaliserings, der nokre blei inspirerte av den russiske revolusjonen. Russland blei ikkje i like stor grad påverka av inflasjonen i 1929 fordi landet var meir eller mindre sjølvforsynt pga. femårsplanen. Delar av arbeidarrørsla i Noreg var kommunistar og var positive til væpna revolusjon. Men langt frå alle arbeidarar var positive til dette. Blant anna Arbeidarpartiet og fleirtalet i fagrørsla var i mot, og ville heller ha endringar gjennom demokratiske reformer. «Våren 1931 rykket Arbeidsgiverforeningen ut med krav om at alle tariffar skulle sies opp og at det skulle gjennomførast lønnsnedslag på 15 prosent.» (Dørum, Menstadslaget, 2022). Dette blei teke i mot som ein erklæring om krig av fagrørsla, og dei ville prøve å halde på reallønna. Dei krevde etter kvart òg skift på 6 timar og 42 timars veke. Det ville gjere den tunge arbeidsdagen kortare, i tillegg til å gjere færre arbeidslause. Arbeidsgjevarane erklærte lockout. Fagrørsla og arbeidarane likte ikkje at det ved Norsk Hydro vart tilsett arbeidarar som ville jobbe med den lønna Arbeidsgiverforeningen hadde **komt** ut med. Slaget ved Menstad var verkeleg i gong 8.juni 1931 då militæret og politi vart henta inn for å få kontroll på streikarane som masjerte mot Menstad lasteplass. Dei fleste av dei var medlem i LO, Norsk Kjemisk Industriarbeiderforbund. Fleire vart skada.

Streikane kunne ein sjå att i fleire delar av landet, også på Killingdal gruve i Trøndelag kor min oldefar arbeidde. Det skal ha vore mange streikar og arbeidskonflikter. Av og til varte dei i månadar her òg, når arbeidsgjevarane svarte med lockout. Det var dette som gjorde at Jonas måtte vende blikket nordover. Saman med fleire andre frå bygda reiste han i 1924 til Ny Ålesund på Svalbard for å jobbe som gruvearbeidar på gruva der. Ålbyggane var kjende for å vere særskild effektive arbeidsfolk, og det var derfor fleire av arbeidarane på gruvane som fekk arbeid på Svalbard. Etter 1900 hadde kulldriften vorte starta opp att på Svalbard. 9. februar 1920 blei Svalbardtraktaten underskrive av 44 land, og sett i verknad for første gong i 1925. Traktaten gjekk ut på at Noreg skulle få sterk råderett på Svalbard. Men der var vilkår; ressursane skulle delast mellom landa og der skulle vere avgrensningar til militære formål av området.

Gruvegangane på Svalbard var smale og tronge, og Jonas og dei andre arbeidarane måtte grave sideliggjande med hakker. Sidan gangane var så smale og tronge, var der inga moglegheit for å snu og krype ut att, ein måtte krype bakover. Opphaldet på Svalbard for Jonas var ikkje så lenge. Han var der éin dryg sommar, før han reiste tilbake til heimbygda då gruva der opna opp att, og ønskja han attende på arbeid der.

Figur 9 Jonas (til venstre) saman med to andre gruvearbeidarar på Svalbard. Foto: privat

2.3 Arbeidarpartiet; frå allmenn røysterett for kvinner, 8-timars dag og krisepolitikk

Ved valet i 1903 får arbeidarpartiet inn fire representantar på Stortinget, og mellom anna allmenn røysterett for kvinner vert innført. 15 år seinare, i 1918, vert 8-timars arbeidsdag innført og arbeidsvekeane skulle vere maksimalt 48 timar (Arbeiderpartiet). Alle desse endringane vart sett på som store sigrar for arbeidarklassen.

Industrialiseringa sine oppturar og nedturar førte til at arbeidarpartiet nokre gonger sto sterkare enn andre. Det var særleg då det var krise i industrien og økonomien i landet at partiet sto sterkast. Heilt i starten av 1930-åra var det massearbeidsløyse grunna krakket og ein storlockout oppstod i 1931 (Furre, Den politiske arbeidarrørsla i kløyving og samling, 1999, s. 94). Den borgarlege regjeringa klarte ikkje å gjere noko tiltak mot krisa. Kriseforliket blir vedteke 1935, og var ei avtale mellom Bondepartiet og Arbeidarpartiet om at dei skulle danne regjering mot at Arbeidarpartiet får igjennom delar av krisepolitikk og Bondepartiet delar av landbrukspolitikken. Krisepolitikken gjor at det vart danna fleire arbeidsplassar slik

at fleire vart sysselsette ved industrien. Arbeidarpartiet inn i ny regjering skapte stabilitet i ei kritisk tid for Noreg.

2.4 Industrien under krigen på Killingdal og i resten av Noreg

Den tyske okkupasjonen av Noreg 9.april 1940 under andre verdskrig, skulle få mykje å seie for den norske industrien. Det var store tyske interesser for den norske industrien. Industrien var til fordel for Nazi-Tyskland då den ville vere ei viktig brikke i tysk krigføring. Tyskland tok kontrollen over den norske industrien og produksjonen. Dermed forsvann moglegheita for eksport og import mellom Noreg og verda utanfor. 60 % av importen til Noreg kom frå Tyskland, medan 70 % av eksporten gjekk til Tyskland (Dørum, Norsk industrihistorie etter 1940, 2022). Dette gjorde at norske selskap kunne ta over marknadsandelen som utanlandske selskap hadde før Noreg blei okkupert. Fordi det var stor etterspørsel i verkstadindustrien, som var viktig for tysk krigføring, tente denne type industri godt økonomisk. På grunn av at store delar av eksporten og importen blei mellom Tyskland og Noreg under krigen, førte dette til norsk industri ikkje hadde tilgang til like mykje av marknaden utanfor. Det gjor at det oppstod mangel på delar til den norske industrien frå resten av verda, og ein del norske industribedrifter vart slik sett også delvis svekka.

Ein av dei store norske hendingane som var nært knytt til å beskytte råvarer frå den norske industrien, skjedde under slaget av Narvik 9.april 1940-19.juni 1940. Byen var viktig for tyskarane då han stod for utskipinga av jernmalm frå gruvane nord i Sverige. Jernmalmen var viktig for tysk industri å kunne nytte til krigen. Grunna at jernmalmen var nyttig for Tyskland, blei det sett på som nødvendig for motparten å stoppe jernmalmtransporten til Tyskland. Storbritannia var i tillegg avhengig av jernmalmen for å drive sin eigen krigsindustri under krigen, noko Noreg som ein alliert med Storbritannia såg på som viktig. For å unngå at tyskarane skulle få kontroll over jernbana som frakta jernmalmen, marsjerte ei norsk militær styrke på jernbana til Bjørnfjell og gjor seg klare til å forsvare jernbana. Kampen om jernbana varte ikkje lenge då det tyske angrepet 16.april kom brått på den norske **styrka**, som førte til at størstedelen av den norsk styrka drog til Sverige. Nokre frå styrka vart òg tekne av tyskarane.

Tyskland hadde også interesser i heimbygda og nabobygdene til Ålen. Dei store interessene var hovudsakleg for gruvene i distriktet. Jonas var då eigentleg over militær tenestepliktig alder, men vart som underoffiser utkommandert til å stå i Svølgja. Dette er eit trengt elvegjøl mellom Haltdalen og Ålen. Både jernbana og hovudvegen til bygda går der. Nordmennene rigga stillingar og sto klare her for å hindre tyskarane i å rykke inn i byda frå nord, då tyskarane var på veg opp Gauldalen. Medan dei sto klare, fekk dei beskjed om at tyske tropper hadde brote gjennom dei norske forsvarsstillingane i sør, på Os i Østerdalen. Jonas og medsoldatane vart difor trekte ut frå Svølgja sidan tyskarane då kom til bygda og gruvene frå andre sida. Dette var i tida då forsvarskommandoen tok avgjersla om å sjå Sør-Noreg som tapt, og soldatane vart då sendt heim.

Også på Killingdal gruve var det motrørsler mot den tyske okkupasjonen av Noreg. Den var ikkje berre nordmennene som var uenige med tyskarane. Ein av desse var ein italiengar frå Sør-Tyrol, han var utkommandert, men støtta ikkje nazistane. Han var vakt ved jernbana ved Reitan/Killingdal. Etter han fann ut kven av bygda^{folket} og arbeidarane som var på kva side, gav vekk nyttig informasjon til Jonas og kameratane, og dei to vart godt kjende. Informasjonen inneheldt kven ein måtte passe seg for av offiserane og dei andre vaktene på jernbana og gruva. Altså kven som var ihuga nazistar og ikkje. Han oppga også til kva tid dei ulike var på vakt. Dette gjor at bygda^{folket} og gruvearbeidarane kunne halde på med illegal verksemd. Gruvearbeidarane på Killingdal for i fjella i området rundt i Killingdal for å ta i mot våpen og utstyr frå britiske militærfly, for og så gøyme dei i gruvene slik at dei ikkje var å finne for tyskarane. I tillegg gøymde dei visstnok vekk delar av kisen inn i gruvene. Gruvene på Killingdal var så djupe og avanserte at det var kun gruvearbeidarane som kjende til gruva grundig, og dette var ein fordel dei nytta under krigen. At arbeidarane gøymde vekk delar av kisen gjor at den tyske våpenproduksjonen ikkje ville kunne produsere like mykje med mindre råvarer.

2.5 Nye oppfinningar, eksportindustri og tilbakegang i norsk gruvedrift

Første fjernsynet kom til Noreg i 1953. Med tida ville norske innbyggjarar etterkvart få verda utanfor inn i si eiga stove. I 1968-69 vart det oppretta telegrafar og kontakt med Danmark og seinare Storbritannia. Førte til auka kommunikasjon og kortare veg til verda utanfor.

I etterkrigstida auka satsinga på eksportindustrien. To tredelar av industriinvesteringane etter krigen gjekk til industrien heime, medan ein tredel gjekk til eksportindustri. Om lag ½ av industriinvesteringane vart i 1950 sett til eksportindustri (Furre, Vekst og teknologisk utvikling, 1999). Innanfor eksportindustrien vart det viktig at teknologien skulle vere så god at han kunne konkurrere med omverda. Av den grunn vart det etablert stor forskning på teknologi, slik som Noregs teknisk-naturvitskaplege forskningsråd (NTNF), som vart til allereie i 1946.

I tillegg vart det i etterkrigstida lagt meir vekt på helse, miljø og sikkerheit (HMS), altså meir fokus på dei tilsette på arbeidsplassane. Det vart meir vanleg med verneutstyr.

(Bergverkshistorie). Mange tidlegare liv hadde gått tapt på blant anna dårlege heisanlegg på gruvene.

På 50 -og 60-talet blei industrialiseringa meir spreidd til andre stader der industrien ikkje hadde stått like sentralt før. Primærnæringane hadde blitt endra etter 1970, fleire jobba på industrien samanlikna med nokre tiår tilbake. Noreg gjekk slik enno meir over til å bli eit industrisamfunn. Men konkurranse frå verda utanfrå på 1970-talet gjorde det vanskeleg for norsk industri. Det lønna seg å omplassere industrien til utlandet, då dette var billigare.

Hausten 1974 bryt koparmarknaden saman. Frå 1974 til 1975 fell prisane drastisk med ein nedgang på heile 35 prosent. Koparforbruket i verda minkar på grunn av oljekrisa på grunn av dei økonomiske krisene i verda. Dei to store gjaldt valutasamarbeidet i 1971 og oljekrisa i 1973. (Kleivset). Eit år seinare tek det til ei periode med avvikling av svovelkisbruk, som varer til 1994. Auka fokus på kor reine metalla var, gjorde at svovelkisen etterkvart blir sett på som avfallsprodukt. Det er produksjon av kopar utan at det blir selt, der årsaka er at FN ikkje lykkast med å halde koparprisane ved like og CIPEC (ein samarbeidsorganisasjon for

koparlanda) ikkje hadde ei sterk nok stilling (Bergverkshistorie). To år seinare etter koparkrisa, går Røros koparverk konkurs, etter 333 år. Fleire gruver blei nedlagde og fleire stod utan arbeid. Killingdal var i mellomtida på 1970-talet og til midten av 80-talet framleis i drift. Men i 1986 blei gruva nedlagd. Etter kvart kom ein så djupt, og kom til ei forkastning i hovudåra. Med låg råverepris grunna koparkrisa, vart det for dyrt å skulle ta ut mykje gråfjell for å kome innpå kisåra att.

Jonas slutta å jobbe på gruva i 1937. Han tok over heimgarden og forpakta nabogarden som gruveselskapet eigde på denne tida. Til saman dreiv han visstnok 18 mjølkekyr. Størstedelen av innmarka vart dyrka opp, og dyrkajorda dobla i Jonas si tid. Garden vart større enn han nokon gong hadde vore. I 1935 vert Jonas gift med Ingeborg Hansdotter Finnland. Og i 1936, då Jonas er 42, får Jonas og Ingeborg sitt første og einaste born. Ti år som forpaktar gjekk forbi, og i 1947 **strata** Jonas difor å arbeide på Bjørgåsen på Killingdal gruve ved sidan av gardsdrifta heilt til i kring 1954.

I 1957 fekk dei ein traktor på garden. Det var *Figur 10 Jonas med foreldra sine framfor fjøset heime. Foto: privat* få i bygda som eigde motorisert trekkraft, då det var dyrt for folk flest. At traktoren kom til garden fekk mykje å seie for garden, då dette gjor at arbeidet krevde langt mindre menneskeleg arbeidskraft og jordbruket vart mykje meir effektivisert. Det gjor at han kunne nytte tid på andre ting som måtte gjerast. Jordbruket vart meir avhengig av industrien, sjølv om industrien trua grunnen. Nye oppfinningar frå industrien vart tekne i bruk i jordbruket, og gjor det meir effektivisert og lettare å drive større område. Jonas budde sist åra på aldersheim, og dette er noko nytt som med velferdsstaten, som foreldra hans ikkje fekk oppleve. Aldersbustadar og aldersheimar vart tidleg bygd spesielt godt ut i Ålen. Jonas døyr 15.10.1987, nær 93 år gamal,

Figur 11: Jonas saman med sonen sin, Anders, min bessefar. Her pløyer dei jorda på setervollen i Killingdal. Bilete viser at det er mykje stein i Ålen, som gjer det tungt å bryte nytt land. Jonas rydda og dyrka opp mykje i si levetid. Foto: privat

3. Konklusjon

Industrialiseringa på Jonas si tid påverka han og det norske samfunnet på mange måtar. Gjennombrøtet i 1905-1920, «den nye arbeidsdagen», gjorde at fleire fekk arbeid, blant anna dei som ikkje hadde stor nok gard til å berre kunne drive garden, slik som Jonas. BNP auka med 60 %, og det såg lyst ut for Noreg. Men «den nye arbeidsdagen» var òg starten på auka urbanisering som leidde til eit tydeleg klassesamfunn som ville leie til fleire store streikar og lockout seinare. Med dei globale økonomiske krisene merka arbeidarane spesielt på klasseskilnadene. Det gjorde at det opna seg ei moglegheit for eit relativt nytt parti, Arbeidarpartiet, å kome til makta. Arbeidarane jobba lange dagar med hardt arbeid, og Arbeidarpartiet får i 1918 innført 8-timars dag. Streikane på Killingdal og i resten av Noreg, gjorde at Jonas og fleire måtte reise til Svalbard for å tene pengar. Arbeidet som minerar og gruvearbeidar for Jonas og resten av arbeidarane var svært risikofylte, og fleire døde på

industrien. Auka utbygging av jernbanene skapte auka kommunikasjon, handel og utdanning. Blant anna dei norske jernbanene og gruvene gjor at Tyskland under krigen hadde interesse av Noreg. Nye oppfinningar gjor som t.d traktor gjor jordbruket meir effektivisert og var tidssparande, noko Jonas fekk oppleve. Fossekraft og elektrisitet kom til, og Jonas fekk elektrisk straum på garden. **Industrien** var og truande for jordbruket, då det krevde grunn. Auka kommunikasjon og handel mellom landa oppstår då det vert Då koparkrisa råkar verda, vert mange gruver nedlagde, som førte til at mange blei arbeidsledige.

4. Kilder:

- Arbeiderpartiet. (u.d.). Arbeiderpartiet gjennom 130 år.
- Arbeiderpartiet. (u.d.). Starten på arbeiderpartiet. Oslo.
- Askheim, S. (2023, Januar 25). Norsk bergindustrihistorie.
- Auen, J. E., & Berntsen Rudi, I. (2021, November 16). Streik og fagorganisering.
- Bagle, E., Kristoffersen, A., Riåsaen, G. T., Thonstad Sandvik, P., Seljestad, L. O., C-Stang, M., . . . Løken, B. (2008). *Industrispor fra Melbu til Lindesnes*. Oslo9: Aschehoug.
- Bergverkhistorie. (u.d.). Tidstabell 18-, 19-, 2000-tallet.
- Chr.Hansen, J., & Holt-Jensen, A. (1982). Ressursene våre. I *Det moderne Norge*. Oslo: Gyldendal.
- Dalmo, K. H. (2023, Januar 17). Slaget om Narvik.
- DigitaltMuseum. (2014, November 17). Den nye arbeidsdagen. Oslo.
- DigitaltMuseum. (2014, Oktober 15). Den nye arbeidsdagen.
- Dørum, K. (2022, Desember 14). Kriseforliket.
- Dørum, K. (2022, August 15). Menstadslaget.
- Dørum, K. (2022, Januar 4). Norsk industrihistorie etter 1940.
- Dørum, K. (2023, Januar 26). Den industrielle revolusjon i Norge.
- Dørum, K. (2023, Januar 16). Den industrielle revolusjon i Norge.
- Furre, B. (1992). *Norsk historie 1905-1990*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Furre, B. (1992). *Norsk historie 1905-1990*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Furre, B. (1999). Arbeidarrørsla - den nye samfunnsmakta. I *Norsk historie 1914-2000* (s. 40). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Furre, B. (1999). Arbeidarrørsla - den nye samfunnsmakta. I *Norsk historie 1914-2000* (ss. 40-74). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Furre, B. (1999). Den politiske arbeidarrørsla i kløyving og samling. I *Norsk Historie 1914-2000* (s. 94). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Furre, B. (1999). Industri i store vanskar. I *Norsk historie 1914-2000* (ss. 61-64). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Furre, B. (1999). Industrireiseing og folkeflytting. I *Norsk historie 1914-2000* (ss. 223-229). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Furre, B. (1999). Vekst og teknologisk utvikling. I *Norsk Historie 1914-2000* (ss. 224-228). Oslo: Det Norske Samlaget.
- Gvein, Ø., Rui, I. J., & Dahl, R. M. (2021, November 30). Bergverksdrift i Norge.
- Jensås, H. K. (1971). *Trondhjemske samlinger Killingdal Gruber*. Trondhjems historiske forening.
- Jonasen Reitan, A. (2023, Januar 9). Jonas Andersen Reitan. (A. Reitan, Intervjuer)
- Kleivset, C. (u.d.). Valutauro, oljekrise og motkonjunkturpolitikk.
- Lange, E. (2020, November 5). Industrisamfunnets vekst og velstandsøkning.
- Mikkelsen Tretvik, A. (1989). Jonasan, gnr. 55/4. I *Ålen og Ålbyggen gård og slekt* (ss. 547-550). Ålen: Nemnd for ny bygdebok i Ålen.
- Norgeshistorie. (2020, Mars 10). Fjernsynet kommer til Norge.
- Norgeshistorie. (2020, Mars 13). Telegraf - et fremskritt.
- Olsen Haugen, M. (2022, Januar 14). Ålen.
- Rui, I. J. (2019, Juni 6). Bergverksdrift.
- Rui, I. J. (2020, November 27). Killingdal grube.

- SSB. (2019, Mai 3). Fangst, forskning og gruvedrift.
- Thonstad Sandvik, P. (2008). Folldal gruver. I *Industrispor fra Melbu til Lindesnes* (ss. 66-87). Aschehoug.
- Tvedt, K. A. (2022, August 22). Norges historie fra 1905 til 1939.
- Tvedt, K. A., Bull, E., & Garvik, O. (2022, September 22). Arbeiderpartiet.
- Ulfstein, G. (2023, Januar 23). Svalbardtraktaten.
- Wisting, T. (2023, Januar 22). Jernbane.